Jerzy Adamowicz

Materiały do fauny Polesia
Mięczaki *(Mollusca)* pow. pińskiego

Nadbitka ze Sprawozdań Pozn. Tow. Przyj. Nauk
nr 2 za II kwartał 1937 r.

1937
Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego
pod zarządem Józefa Winiewicza

Jerzy Adamowicz

Materiały do fauny Polesia
Mięczaki *(Mollusca)* pow. pińskiego

Nadbitka ze Sprawozdań Pozn. Tow. Przyj. Nauk
nr 2 za II kwartał 1937 r.

1937
Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego
pod zarządem Józefa Winiewicza

Badania nad fauną mięczaków Polesia prowadzone były przez autora w miesiącach letnich od 1933 do 1936 roku na terenie powiatu pińskiego, obejmującego słynne w Europie bagna i moczary, ciągnące się z zachodu na wschód wzdłuż średniego biegu rzeki Prypeci i jej dopływów Piny, Jasiołdy, Bobryka, Wiesiouchy, Młynka i Styru. Na obszarze tym zebrał autor z 40 stanowisk (nie uwzględniając tylko rodzaju *Pisidium*) 85 gatunków mięczaków lądowych i wodnych, w której to liczbie znajduje się 41 gatunków nie notowanych dotychczas z części Polesia przynależnej do Polski przez jego poprzedników, O. Rosena (1907) i W. Polińskiego (1917).

W części ogólnej swej pracy daje autor krótką charakterystykę fizjograficzną badanego terenu, szerzej nieco omawiając rolę, jaką odegrały lodowce północne, którym teren ten zawdzięcza swój dzisiejszy wygląd, oraz stosunki hydrograficzne. Z kolei przystępuje do systematycznego przeglądu zebranych gatunków, bardziej szczegółowo zwłaszcza omawia występowanie form takich, których rozmieszczenie geograficzne, względnie stanowisko systematyczne, zasługują na specjalną uwagę. Do tych ostatnich należą *Succinea elegans* Risso, *Iphigena latestriata* A. Schmidt, *Helix lutescens* Rossmaessler, *Gyraulus gredleri* Gredler, *Hippeutis riparius* Westerlund, *Amnicola steini* (v. Martens), *Viviparus fasciatus duboisianus* Mousson, *Valvata piscinalis discors* Westerlund, *Unio crassus stevenianus* Krynicki, *U. tumidus borysthenicus* Kobelt, *U. pictorum schrenckianus* Clessin oraz *Pseudanodonta minima euxina* Kobelt, z tych 4 ostatnio wymienione formy zostały oznaczone

przez H. Modella z Ottobeuren (Niemcy). Poza tym na podstawie obfitego materiału czyni autor pewne uwagi dotyczące zmienności niektórych gatunków. I tak na przykład stwierdza, że obok okazów *Vallonia pulchella* O. F. Müller o skorupkach typowo wykształconych, występują często okazy o skorupkach ekscentrycznych, należących do *Vallonia excentrica* Sterki, która przez szereg badaczy uważaną była za samodzielny gatunek, natomiast A. Rensch (1932) wyraża pogląd, że mamy tu do czynienia tylko z formą *Vallonia pulchella* O. F. Müller, gdyż pomiędzy krańcowymi okazami jednej i drugiej występują formy pośrednie, czego potwierdzenie znajduje autor na materiale zebranym na terenie powiatu pińskiego. Podobnie *Viviparus duboisianus* Mousson, wytwarza na Polesiu szereg form pośrednich łączących ją z *Viviparus fasciatus* (O. F. Müller), co przemawia na korzyść poglądów U. Steusloffa (1926) i P. Ehrmanna (1933), którzy uważają gatunek ten za rasę geograficzną *Viviparus fasciatus* (O. F. Müller), właściwą rzekom rosyjskim. Wreszcie P. Ehrmann (1933) odnośnie do gatunku *Valvata discors* Westerlund przypuszcza, że jest ona samodzielnym wschodnio-europejskim gatunkiem, z badań jednak autora, który stwierdził na okazach poleskich szereg form przejściowych łączących *Valvata discors* Westerlund z *Valvata piscinalis* O. F. Müller, wynikało by raczej, że jest to wschodnio-europejska rasa *Valvata piscinalis* O. F. Müller, a nie samodzielny wschodnio-europejski gatunek.

W dalszej części autor przystępuje, biorąc pod uwagę obecność lub brak pewnych form w danym środowisku, do wyróżnienia siedlisk o swoistej faunie mięczaków, uprzednio jednak eliminuje z rozważań tereny, na których mięczaki lądowe ze względu na swoje właściwości biologiczne nie mogą bytować, natomiast co do mięczaków wodnych zaznacza, że zwierzęta te, jako mniej czułe na warunki ekologiczne środowiska, żyją na Polesiu w wodach wszelkiego rodzaju. Siedliska mięczaków na omawianym terenie dzieli autor na 2 grupy: I. Siedliska mięczaków lądowych i II. Siedliska mięczaków wodnych, ponadto w grupie pierwszej wyodrębnia następujące kategorie: 1. Lasy: a) las liściasty, b) las mięszany iglasto-liściasty mokradłowy, c) las mięszany iglasto-liściasty suchy, 2. Parki i ogrody, 3. Łąki; w grupie drugiej 1. Rzeki. 2. Jeziora: a) przepływowe, b) bezodpływowe — zamknięte. 3. Wody zazwyczaj stojące: a) bagienka śródleśne, b) rowy przydrożne i łąkowe.

Największą obfitość gatunków i osobników mięczaków stwierdza autor w lasach liściastych (33 gatunki). W stosunku do lasu liściastego zubożenie gatunków wykazuje las mieszany mokradłowy (18 gatunków), większe jeszcze las mieszany suchy (6 gatunków). Ubytek gatunków i osobników w dwóch ostatnio wymienionych środowiskach, tłumaczy autor nasileniem stopnia wilgotności danego siedliska, który jego zdaniem wywiera wpływ bardzo znaczny i podczas gdy w pierwszym wypadku jego nadmiar powoduje zubożenie ilości gatunków, to w drugim jego nadmierny ubytek wywołuje podobne, lecz bardziej skrajnie zaznaczające się, zjawisko. W parkach i ogrodach (22 gatunki) stwierdza autor, że charakter fauny mięczaków jest mieszany, co wyjaśnia tym, że środowiska te w obrębie swoim łączą zarówno cechy środowisk łąkowych, jak i leśnych. Wreszcie na łąkach znajduje autor 12 gatunków mięczaków.

W grupie środowisk wodnych największą ilość gatunków i osobników mięczaków znalazł autor w rzekach (37 gatunków), znacznie mniejszą natomiast w jeziorach przepływowych (29 gatunków), których fauna składem swoim jakościowym nawiązuje do fauny rzek, chociaż odrębność jej zaznacza się dość wyraźnie tendencją pewnych gatunków do wytwarzania form jeziornych, na przykład *Planorbis corneus* (Linné) wytwarza tu formę zbliżającą się ogromnie do *f. pinguis* Westerlund, właściwej jeziorom, *Valvata piscinalis* O. F. Müller występuje tu jako *V. piscinalis antiqua* Soverby, zastępująca w jeziorach formę typową, wreszcie *Anodonta cygnaea piscinalis* Nilsson wytwarza tu *f. lacustris*. Znacznym ubóstwem w stosunku do innych środowisk wodnych odznacza się fauna jezior bezodpływowych (12 gatunków); zjawisko to, wobec braku danych hydrobiologicznych dotyczących jezior poleskich, tłumaczy autor na razie momentem natury historycznej. W wodach stojących (22 gatunki), stwierdza autor najczęstsze występowanie form najlepiej przystosowanych do życia w zbiornikach niekiedy wysychających.

Wreszcie w ostatnim rozdziale daje autor charakterystykę zoogeograficzną, podkreślając, że fauna tej krainy, stanowiącej według podziału A. J a k u b s k i e g o (1931) dzielnicę sarmacką, rozwinęła się dopiero po ustąpieniu lodowców ostatniego zlodowacenia, jakie nawiedziło Polesie, toteż mięczaki, które nasiedliły ten teren, pod względem zoogeograficznym nie przedsta-

wiają dużej różnorodności elementów, jak to ma miejsce na innych terenach. Ilość występujących tu gatunków stanowi około 40% ogółu form zarówno lądowych jak i wodnych, wykazanych z całej Polski (obliczone z pominięciem rodzaju *Pisiduim*), przy czym autor podkreśla zwłaszcza ubóstwo form lądowych, reprezentowanych tu przez 43 gatunki, wśród których brak jest prawie zupełnie form większych. W końcu rozpatruje ilościowe występowanie poszczególnych elementów geograficznych, stwierdzając, że formy szeroko rozmieszczone, niekiedy kosmopolityczne, reprezentowane są przez 55 gatunków, co stanowi 64,7% ogółu form wykazanych z tego terenu, pozostałe natomiast 35,3% przypada na gatunki (według E h r m a n n a 1933): północne i północno-alpejskie zarazem *Vertigo substriata* Jeffreys, *Clausilia cruciata* Studer, *Gyraulus gredleri* Gredler, czyli około 3,5%; północne a jednocześnie środkowo-europejskie *Retinella petronella* L. Pfeiffer, *Limax tenellus* Nilsson, *Trichia hispida* (Linné), *Amnicola steini* (v. Martens), *Valvata pulchella* Studer czyli około 5,8%; północno-wschodnie *Hippeutis riparius* Westerlund i *Bithynia leachi* Sheppard czyli około 2,3% środkowo-europejskie *Retinella pura* Adler czyli około 1,2%; środkowo a zarazem wschodnio-europejskie *Spiralina vorticulus charteus* Held, *Acroloxus lacustris* (Linné), *Viviparus fasciatus* (O. F. Müller), *Sphaerium rivicola* (Lamark) czyli około 4,7%; wschodnie *Laciniaria cana* Held, *Zenobiella rubiginosa* A. Schmidt, *Perforatella bidens* Chemnitz, *Anisus septemgyratus* E. A. Bielz, *Viviparus fasciatus duboisianus* Mousson, *Valvata piscinalis discors* Westerlund, czyli około 7,1%; południowo-wschodnie *Succinea elegans* Risso, *Helix pomatia* Linné i *Helix lutescens* Rossmaessler czyli około 3,5%; pontyjskie *Lythogliphus naticoides* (C. Pfeiffer), *Unio crassus stevenianus* Krynicki, *U. tumidus borysthenicus* Kobelt, *U. pictorum shrenckianus* Clessin i *Pseudanodonta minima euxina* Kobelt, czyli około 5,8%; pontyjsko-kaspijskie *Dreissensia polymorpha* (Pallas) czyli około 1,2%; karpackie *Iphigena latestriata* A. Schmidt czyli około 1,2%. Faunę mięczaków Polesia porównuje autor z fauną terenów przyległych, stwierdzając największe jej podobieństwo do fauny mięczaków Puszczy Białowieskiej i Wileńszczyzny o charakterze, jak to wynika z badań M. D y r d o w s k i e j (1930), borealnym.

Z Zakładu Zoologii U. P.